

Ս. ԳՐԱԿԱՆ

ՀԵԹԱՆՈՍԱՑ ԱՌԱՔԵԱԼԸ

ՄԷԿ ԸՆՏԱՆԻՔ ՄԵՍԻԱՅՈՎ

ԳԼՈՒԽ ՔՍԱՆԵՐՈՐԳ

Մենեկայի բարեացակամ արտօնութեան շնորհիւ, Պօղոսին կը թոյլատրուէր առժամաբար առանձին բնակարան ունենալու, սակայն խիստ հսկողութեան ներքեւ: Իր բարեկամները հրէական թաղամասին մէջ սենեակ մը վարձեցին իրեն համար, մօտիկը Պրիսկիդայի եւ Ալիսիդասի բնակարանին, որոնք առաքելի Հոռմ վալէն ի վեր չէին պակսեցուցած իրենց հոգածութիւնը իր նկատմամբ:

Բանալէն դուրս ելլելէն վերջ, Պօղոսի առաջին մտածումը եղաւ յարաբերութեան մասնէլ Հրեայ համայնքի գլխաւորներուն հետ, տակաւին իր մօտին երուսաղէմէն աննպաստ տեղեկութիւններ չհասած: Հոռմի մէջ այլ օրերուն շատ ազդեցիկ հրէական համայնք մը կար: Ներոնի նոր կինը՝ Պոպպիան, միատառութեամբ կրօնին յարողներէն մին էր: Այս շրջանին էր որ Յովսէփոս, Հըրոնայ պատմադիրը, պալատին մէջ կարեւոր պաշտօնի կը կանչուէր. բառ ժամանակակից պատմադրին, նոյնիսկ Ներոնի անձնական բժիշկը Հրեայ էր: Համայնքին պետերը քնդուեցին հրաւէրը, լսած էին Պօղոսի մասին, սակայն լրիւ չէին ճանչնար զինքը:

Առաքելը իր երկու տարիներու բանտարկութեան շրջանին զգալիօրէն ծերացած էր: Անշարժութիւնն ու անդորժութիւնը ըստպատճառ էին զինքը, մաշկեղէնով իր ջիղերը: Մարդու մը համար որ տարիներով վազած էր աշխարհէ աշխարհ, որ աւելի քան քառորդ դար իր մեծ հաւատքը միայն ունենալով իրեն երիւար, հետապնդած էր իր սրբազան երազը, դժուար էր բանտուիլ իր վանդակին մէջ: Մտքն իր մը նման բազմութիւնները ի-

րեն քաշող մարդը յոգնած կը թուէր ըլլալ անշարժութենէն:

Հակառակ այս իրողութեան, Յիսուս՝ Մեսիան կը մնար կեդրոնը, զերազոյն իրականութիւնը իր էութեան, ազբուրը իր կեանքին: Ան որ խաչաձեւած էր իր ճամբան վաղ երիտասարդութեան՝ ըլլալու համար իր տառապանքն ու ազատութիւնը՝ վալլուն զիսաւոր մը չէր միայն այս աշխարհի հորիզոնին վրայ երեւցող, այլ փրկիչը մարդկութեան, որ եկած էր միացնելու բոլորը նոր կարգի մը մէջ: Մեսիային սէրը կը հիւծէր զինքը աշխարհի վերին մը պէս:

Այժմ իր դէմ նստած էին Հրեայ համայնքին պետերը, գլխաւորութեամբ Ռաբի Չատփին: «Եղբայրներ», ըսաւ անոնց Պօղոս, «ես Իսրայէլի սիրոյն եւ եկող Մեսիան քարոզելու համար է որ կը կրեմ այս շղթաները: Քահանայապետին մարդերը մահուան դատապարտել տալ ուզեցին զիս եւ ես ստիպուեցայ կայսեր զիմելու, իբրեւ հոռմէական քաղաքացի: Հակառակ չեմ եղած մեր հայրերու հաւատքին եւ Իսրայէլի սրբութիւններուն, յայտարարած եմ միայն Մեսիայի գալուստը»:

— Մենք բոլ մասից որեւէ դիր չենք ստացած Հրէաստանէն, տակայն այս առիթով կ'ուզենք լսել քեզմէ քրիստոնեայ ազանդին շուրջ, որ այնքան ազմուկ սկսած է հանել ամէնուրեք»:

Պօղոս երկար ատեն լուռ մնաց, եկողները ազանդ կոչեր էին քրիստոնեաները, կ'զգար այժմ թէ որոնց հետ էր իր դործը: Յետոյ լայն յառաջարկեով մը զատորոշեց այն երեք փութերը որոնք Իսրայէլն ու իր Աստուածը ի-

բարու կը զօղէին: «Առաջինը», ըսաւ, «Արաւամէն Մովսէս, Օրէնքի տըւուածնէն առաջ, մեղքի չըջան մըն էր, առանց մեղադրանքի սակայն, քանի որ զոյութիւն չունէր տակաւին Օրէնքը: Երկրորդը կ'սկսի Մովսէսով, բայց իր բերած Օրէնքը չէր յաջողեւր մարդերը բարի եւ արդար ընելու, որովհետեւ տակաւին չէր վերցուած քօղը Իսրայէլի որդիներու աչքերէն՝ որ կը բաժնէր զիրենք Աստուծէ: Յիսուս Մեսիայով վերցուեցաւ այդ քօղը եւ խորտակուեցաւ միջնորմը որ զոյութիւն ունէր ազգերու միջեւ, ընելու զանոնք բոլորը եղբայրներ եւ որդիները Աստուծոյ: Յիսուս թէ՛ Աստուած էր եւ թէ՛ մարդ, մինչեւ իր գալուստը ո՛չ ոք կրցած էր ուղղակի յարաբերութեան մանել Աստուծոյ հետ: Մարդիկ եհօնայի հետ խօսած էին մինչեւ այն ատեն ամպի մէջէն կամ քօղի մը ներքեւ: Ով որ կը հաւատայ Յիսուսի, մասնակից է Աստուծոյ հոգիին եւ պէտք չունի Օրէնքի առաջնորդութեան, անոնք ըլլան Հրեայ կամ Հեթանոս, ազատ կամ զերի, թրքաւորուած կամ անթրիստ»:

«Դուն», ըսին պատգամաւորները, «ոչ միայն կը քննա նուիրական Օրէնքը մեր նախնաց, այլ նաեւ կ'անաւագնա Հրեայ ազգութիւնը՝ հաւասարեցնելով զայն այլազգիներուն եւ ձուլելու անոնց հետ: Մեսիան որուն կ'սպասէ Իսրայէլը, օժտուած պիտի ըլլայ նաեւ երկրաւոր իշխանութեան բոլոր հանդերձանքովը, վերականգնելու մեր հաւատադիրք եւ ընելու Մոսիստական Եկեղեցին տիեզերական փարախը՝ Հեթանոս ազգերուն՝ Հրէաստանի հոգին վրայ կանգնելով իր դրօշը»: Յայտնելէ մերջ իրենց զայրոյթը Պօղոսին, մեկնեցան:

Հոռոմի մէջ առաքեալին ամէնէն մօտիկ անձերը նորէն Պրիսկիլոն եւ իր ամուսինն էին: Այս շրջանին իրեն եկան բժիշկ Ղուկասը եւ Պօղոսի սիրելի սան Տիմոթէոսը: Առաքեալը սակայն պարտաւ նստած չէր, իր բնակարանէն կը քննար անդադար հաւատացեալներ շահել: Գաբրիւս ու Եւպուլտը՝ հետեւն ու մօտէն յարաբերութեան մէջ էին իր հետ եւ կ'օժանդակէին իրեն հետեւորդներ որոպու Պրետորեան դունդի զինուորանէն եւ նոյնիսկ պալատի պաշտօնեաներէն: Ատուէ, Ներոնի երբեմնի սիրուհին, ծածկը-

ւած հետեւորդ մըն էր Քրիստոսի:

Պօղոս Հոռոմի իր բնակարանէն մնայուն յարաբերութեան մէջ էր Եփեսոսի, Կորնթոսի, Թեսաղոնիկէի եւ Փիլիպպի համայնքներուն հետ: Բոլորն ալ խորապէս վրդոված էին անոր բանտարկութեանը համար եւ իր շուտափոյթ աղատութեանը համար կ'աղօթէին, իրենց սրտազին նամակներով յայտնելով իրենց սէրն ու երախտազրտութիւնը: Առաքեալին խցիկը շուտով ուխտատեղիի պիտի վերածուէր ամէն կողմէ եկող այցելուներէն:

Պօղոսի թուղթերը այս շրջանին գրուած, իրենց նախորդներէն տարբեր շեշտ մը ունէին: Հոռոմ իր տիեզերական նկարագրով ազգած կը թուէր ըլլալ առաքեալի մօտքին վրայ, որ ի սկզբանէ արդէն ընդհանրական էր: Իր միակ մտահոգութիւնը այժմ քրիստոնեայ հաւատքին սպառնացող վարդապետութիւններն էին, իմաստասիրական եւ կրօնական զրութիւններ, որոնք իրենց մտածումի շրջանակին մէջ կը քննալին անելի Մեսիայի, կամ աւելի ճիշդ՝ Բանին հաւատքը, անոր տալով իրենց ուղած տեղն ու գերը, փոխելով Աստուծոյ Որդիին ընծայուած աւետարանական հասկացողութիւնը իմաստասիրական մտապատկերի, Գնոստիկեան եւ արեւելեան կրօնական բմբուսմաներու համաձայն:

Իր կեանքի վերջալոյսին, յետադարձ անշարկով մը կը նայէր իր տարիներու մաստակին՝ լեցուն ապագայի յոյսով եւ հաւատքով: Հոռոմեական տիեզերական կայսրութեան պաշտարար կը տանէր իր միտքը եկեղեցւոյ միութեան տեսլականին: Յիսուս իր մօտքին մէջ զերազոյն Բանն էր, որ եկած էր իրազորմելու հոգեւոր նոր կայսրութիւնը: Եկեղեցին իրրեւ տեսանելի կառոյցը Քրիստոսի խորհրդաւոր մարմնին, Պօղոսի մօտքին մէջ սկսած էր ձեւաւորուիլ իրրեւ հոգեւոր պետութիւնը վաղուան, ընդ միով զլիսով Մեսիայի: Եկեղեցին ազգ մըն էր առանց ցեղի, սահմանի եւ կ'սկսէր տեսանելի աշխարհով, երթալու տեսանելիէն անդին, տանելու բոլոր մարդերը յաւիտեական Աստուծոյ, առաջնորդութեամբ իր մարմնացած Որդւոյն եւ ներշնչմամբ Ս. Հոգիին: Տիրոջ Համբարձումը, կը խորհէր ան, խորհրդանշէր էր երկ-

նալին զահակալութեան : Իր մտքին մէջ կը հնչէին բառերը սաղմոսերգուին . «Ասաց Տէր ցՏէր իմ , նիստ քնդ աջմէ իմմէ , մինչեւ եղից զթշնամիս քո պատուանդան ոտից քոց» : Մարդկութիւնը վերջնականօրէն վերելիլ կարենալու համար պէտք էր որ Աստուծոյ իշխանութեան ներքեւ դրուէր եւ առաջնորդուէր երկնային պատգամներով : Մկրտութեամբ բազմութիւններ կը մտնէին Եկեղեցւոյ անդամակցութեան մէջ եւ մաս կը կադմէին այս Հոգեւոր պետութեան , բաժնելով աստուածային որդեգրութիւնը ինչպէս յոյսը վերկուրթեան : Գիտէր թէ պայքար մը բացուած էր Եկեղեցւոյ եւ աշխարհի միջեւ , մին տակաւին բոլոր մը հաւատացեալներէ կադմուած , միւրո՞ր լայնածաւալ ուկիսանոս մը , չարիքի եւ մեղքի ալիքներով : Կը հաւատար սուրբ թէ աշխարհը կալուածն էր Աստուծոյ եւ թէ իր բնակիչները , ուշ կամ կանուխ , հպատակները պիտի ըլլային իրենց դերագոյն Տիրոջ :

Պօղոս իր խցիկին մէջ նստած կը մտածէր սահող տարիներուն՝ որոնք ի դուր չէին անցեր : Տակաւին կ'ուզէր աշխատիլ իր կեանքին դիւրքը դեռ չդոցուած , բաշխելու Մեսիային պատգամը աշխարհին եւ ամբացնելու հիմերը ազազայ արքայութեան : Երկու մեծ զգացումներ կը լեցնէին իր Հոգին , իրարմէ զերազանց խառտութեամբ . Քրիստոսի սէրը եւ Հրէից եւ Հեթանոսներու ազատութիւնը : Այս երկու մեծ իրողութիւնները կ'ընդգրկէին իր կեանքին կարելի դիմացելումները , որոնց իրականացման անդրէպ մատահութիւնը բրած էր դէնք յօմար ամէն զրկանքի : Իր Հոգիին խորը այդ երազը պայծառ էր քան բոլոր արեւներուն լոյսի ծովը միասին : Մարդը որ զգացած էր ամբողջ ձողողութիւնը կեանքին եւ առամները սեղմած , մարմինը բանտարկած , Հոգին վախած իր դործէն դուրս ամէն համի , վաշելքի , յամառօրէն դիմացեր էր մարդկայինէն դուրս ինչալու աստիճան : Իր անձին զէմ յարուցուած հալածանքը՝ անձէն աւելի դործին պատճառաւ , չէր կրցած կասեցնել իր թափը :

Ժամանակը մեծ զահաւորակն է որ կը կըրէ մեր կեանքը անդադար զէպի ներս եւ զէպի դուրս : Պիտի զեղէ անիկա յաճախ լիշտեր՝ նկարդ աս նկարդ , որպէսդի հասուննայ զե-

րագոյն ծաղիկը սիրտին : Քառորդ զարուզրկանքի խթանը խոցեր էր իր Հոգին , բայց չէր կրցած մաշել զայն , անիկա հասունցած էր Մեսիայի երազին մէջ՝ ամբողջ աշխարհը զբաւելու հաւատքով : Պօղոսի միտքը զերծ էր այն մեծ պայարէն որ կեանքի ժառանգն է սոյմբական մարդոց : Առաքեալը գիտէր թէ բոլոր քաղաքական եւ կրօնական շարժումներու պարագային կարեւոր էին առաջին տարիները , որոնք կը պահէին ազազայի բանալին : Հոռմէական կայսրութիւնը հակառակ իր արտաքին կազմին , ներքնապէս փրտիլ սկսած էր : Սաշին հրաշքը իրրեւ զերագոյն յեղափոխիչ մարդկային ընկերութեան՝ սկսած էր իր դործը : Գիտէր թէ որեւէ յեղափոխութիւն կ'սկսէր կացութիւնէ մը , մատահած ինքնիքը վարդապետութեան մը եւ յեղափոխիչ անձնաւորութիւններու : Հրոռմէական կայսրութիւնը կեղծ եւ անյարիր տիեզերականութեան մը վրայ հիմնուած էր , չունէր մաքուր բարոյական՝ որ կը սնուցանէ ներքին մարդը , անտեսական հաւատարութիւն , եւ կարելի ազատութիւն ու արդարութիւն : Քրիստոնէութիւնը կը զոհացնէր զարեւի ի վեր զգացուած այս պահանջները մարդու Հոգիին : Անիկա աշխարհին կը բեւելէր միակ Աստուած մը , որ պատճառն ու իմաստն էր համագոյքին եւ մարդու զոյութեան , որ սիրող հայրն էր բոլորին , որուն մէջ մարդը կը ճանչնար ինքնիքը եւ որ զերագոյն նախախնամողն էր կեանքին , մահուան , ճակատագրին եւ ժամանակին : Քրիստոս աշխարհ եկած էր ի սկզբանէ որոշուած յախտեանկան ծրագրի մը համաձայն , ստեղծելու իրմով եւ իր մէջ , նոր մարդկութիւն մը եւ միացնելու զայն Աստուծոյ , հաստատելով սիրոյ եւ խաղաղութեան դործարանաւորութիւն մը բոլորեղակ աշխարհի համար , որ Եկեղեցին է՝ իր տեսանլի բայց խորհրդաւոր մարմնով : Փրկագործութիւնը կը վերարբեւէր բոլոր մարդոց : Ինչպէս որ Քրիստոսը աստուածային լրութիւնն էր , այնպէս ալ Եկեղեցին լրութիւնն էր Քրիստոսի , ամբողջացումը ընկերային աշխարհին եւ ժամանակաւոր իրականութեան : Բոլոր համայնքները ուրիշ բան չէին՝ բայց զաղուրթները Աստուծոյ , այս երկրին վրայ :

Մարդը կեանքին մէջ երկու կեցուածքներ

կը ճշգէր անհասարակ. մին իր անձէն դուրս՝ ուզելու եւ տիրելու արարքն էր, որ իրեն սեփականացնել կը փորձէ այն բոլոր շնորհքները զորս աշխարհը կրնար տալ, իսկ միւսը՝ տիրապետումն է ինքզինքին, տանելու համար անձը առաքելութեան եւ փառքին։ Առաջին կերպին մէջ կը յաղթանակէ մեր անող ետը, երկրորդին մէջ՝ մեր անող ետը։ Առաջինին խորհրդանիշն էր Հոռոմէական յափըշտակիչ արծիւը, երկրորդինը՝ զոհաբերութեան խորհրդանիշ եղող խաչը։ Գերագոյն կեանքը, որով եւ անոր լիութեան համապատասխան երջանկութիւնը, որուն առաջնորդել կ'ուզէր քրիստոնէութիւն աշխարհը, զոհողութեան, տառապանքի ճանաչողութեան էր կ'անցնէին։ Ահա տարբերութիւնը որով կը զանազանուէր հին աշխարհի քաղաքակրթութիւնը քրիստոնէութեան բերածէն։

Մարդը աստուածացնելու քրիստոնէութեան վարդապետութիւնը կը բանար նոր ճամբայ մը լոյսի եւ ճշմարտութեան, որ կը բղիւշէր ուղղակի տիեզերական սկզբնական խորհուրդէն, աստուածային նախասահմանութենէն։ Այդ ճամբան վերադառնել պիտի տար մարդուն իր էութիւնը, իր աստուածային սրտակերը։ Արժէքի ստացման համար անհրաժեշտ էր զոհաբերութիւնը։ Հրաշալի է կեանքը երբ զայն կ'առնենք իր հրաշալի զոհաբերութիւններով։ Աստուածային սիրոյ հրաշքն է ան, որուն մէջ ամէնքը կը սրբանան, կը պայծառակերպուին, իրենց դերագոյն իմաստն ու լիութիւնը կը գտնեն։ Քրիստոսով քարոզուած սէրը այսպէս՝ սիրելու ամէնքը եւ բոլոր արժէքները յԱստուած՝ դադանքն էր բոլոր առաքելութիւններուն, արքիութիւններուն։ Եւ այն գերագոյն ուրախութիւնը, հրճուանքներու հրճուանքը որ այս սէրը կը բերէ, միակ իրաւ շնորհն է որ կը հոսի վար, ողողելու մարդոց գոյութիւնը, քաղցրախառնելու անոնց ցաւերը, կարող բնելու զիրենք տանիլ Քրիստոսին հետ այս բոլորին խաչը։

Առաքեալը կը խօսի նաեւ ամուսնական սիրոյ մասին՝ որուն վրայ կը հիմնուի ընկերային կեանքի չէքը եւ հողիներու գաշխութիւնը։ Ամուսնութիւնը, ըստ առաքեալին, մարդուն էութեանը կազմուածքին մէջ ծրագրուած աստուածային սկզբունքն է, որուն օ-

րէնքն է սէրը, իսկ նպատակը՝ մարդկային սեռին բարդաւաճումը։ Արարչապրծութեան հրաշքին շարունակութիւնն է ան։ Անոնք որ սանձակոտոր ազատութիւնը եւ անտակ կեանքը կը վարեն սուրբ եւ ողջախոհ առաջատէն դուրս, ապօրէն կենակցութեան մէջ սպաննելով ամուսնական սիրոյ խորհուրդը, կը դառնան ամուսնութեան։ Կը բացատրէ անոնց կոչումն ու փոխադարձ պարտքն ու իրաւունքը, միշտ տարփողելով սիրոյ անբրժութիւնը եւ ամուսնական ուխտին անտարիւր հաւատարմութիւնը։ Ամուսնիները պէտք է սիրեն իրենց կիները, ինչպէս Քրիստոս սիրեց Եկեղեցին։

Նամակներ գրեց Եփեսոսի գաղութին եւ զրկեց Տիւբեկոսի միջոցաւ, եւ Կոդոսացիներուն՝ Ունիսիմոսի ձեռքով։ Անոնց մէջ կը խօսի մարդու եւ աշխարհի մասին, անոր բռնական ու բարոյական օրէնքները, մարդկային ընկերութեան անհասարարութիւնը, Ֆիլիքական ու բարոյական կեանքը, ժամանակն ու աշխարհի պատահարները մարդուն մէջ պէտք է սեւեռեն այն մտածումը՝ թէ կեանքը արդիւնք է ոչ թէ դիպուածի, այլ գերագոյն կամքի մը տնօրինութեան, եւ թէ իր գոյութիւնը սահմանուած է Մեծիւնով բարի ու բարձր նպատակի մը։ Ինչպէս կարնական օրէնք մը, որով կը բացատրուի տիեզերական կեանքն ու գործարանաւորութիւնը, կայ նոյնպէս բարոյական օրէնք մը՝ որով կը կառավարուի մարդկային ընկերութեան բարոյական աշխարհը։ Այս օրէնքին հիմն ու կեդրոնական սկզբունքը արդարութեան գողափարն է։ Անհասարարութիւնը մարդկային կեանքին մէջ պէտք է այլայլէ մեր համոզումը գերագոյն արդարութեան նկատմամբ։ Եթէ փոխադարձ կախումի եւ գերադաս ու ստորադաս միճակներու շարաքելութիւնները չըլլային կեանքի մէջ, աշխարհն ու մարդուն բարոյական կեանքը ամուլ եւ քարացած միճակ մը պիտի ըլլար։ Մրցակցութիւն եւ ճիգ, որ բարոյական ըզրացողութեան հետեւանքներն են, արդիւնք են անհասարարութեան։ Ծնամբիտ հաւասարութիւնը արժանիքներու համեմատականութեան մէջ պէտք է փնտռել։

Դասակարգային տարբերութիւնը պէտք է հիմնուի ո՛չ թէ նիւթական տառաւիտութեանց

վրայ, որոնք ստացական են, այլ հոգեկան առաւելութեանց վրայ: Գործող եւ արդիւնաբերող դասակարգ, խորհող եւ ծրագրող դասակարգ, այս երկուքն են մարդկային բնկերութեան բաղադրեալ մեծ ուժերը: Անաշխատ կեանքը հաւատար է մահուան: Ուր որ կեանք եւ յառաջդիմութիւն կայ, հոն անփութեպ ճիւղ ու փանք եւ աշխատութիւն կայ:

Այս շրջանին առաքեալը սկսած էր մտածել Երուսաղիմ շուտափոյթ դալատեան մասին: Ակ'կալութիւնը ընդհանուր էր՝ թէ՛ առաքեալներու եւ թէ՛ քրիստոնեաներու համար: Ապաստմը ոչ միայն կը յստակէր իրենց հոգին, այլ նաեւ իմաստ եւ զոյն կուտար անոնց առարքներուն, քայլ առ քայլ տանելու դիւրինք իրենց նպատակին: Ապագային երթալու ոյժն ու կազմըրը այս ապաստմով է որ կը ղեկավարուի: Առանց ապագայի գեղեցիկ հետապատկերին, մեր ֆանքերն ու գործերը ծառէն կաթկթող տերեւներու պիտի նմանէին: Վասնզի միայն անցեալին նայողը մահուան կը նայի: Պողոսին մէջ միշտ ներկայ էր Երուսաղիմի մասին, անով կ'ապրէր, անով կը խորհէր եւ ամէն վայրկեան կ'զգար անոր ոտնոթայնէրը իր ականջին, հետեւաբար շատ բնական էր իրեն համար ըսել թէ «Տէրը մերձ է»:

Պողոսի թուղթերուն մէջ ուշադրաւ է մանաւանդ իր Փիլիմոնին դրուած կարճ նամակը: Այս թուղթով առաքեալը իր բարեկամին կը յանձնարարէ անոր Ոնեափոս գերին՝ որ խաբած էր իր տէրը եւ փախուստ տուած: Պողոս բանտին մէջ քրիստոնեայ ըրած էր զայն եւ աթմ ետ իր տիրոջը կը զրկէր:

Գերիները այդ օրերուն հաշուի չէին առնուեր եւ մարդոց կարգին չէին դասուեր: Քրիստոսէ երեսուն տարիներ առաջ, Վերոն, Հոսիմէացի մատուրականը, հոգադործութեան գործիքները երեք մասերու կը բաժնէր. Աբորներ, եղներ եւ գերիներ: Արիստոտէլ անդամ իր ժամանակին կը յայտարարէր թէ կարելի՞ էր միթէ գերիները, այդ անարդ գործիքները սիրել:

Ահա այդ գերիներէն մին էր Ոնեափոս, որ առաքեալը իր քրիստոնեայ բարեկամ Փիլիմոնին կը յանձնարարէր, խնդրելով որ վե-

րստին ընդունէր զայն ոչ իրրեւ ծառայ միայն, այլ եղբայր, որովհետեւ ան իր ի Բերիստոս ծնած որդիներէն մին էր, ծերութեան օրերուն եւ շրջաններուն մէջ: Եւտոյ կ'աւելցնէր քաղցրօրէն, ընդունէր զայն այնպէս ինչպէս պիտի ընդունէր զիս թէ տանդ զուրբ բախելու դայի: Ան երբեմն անպիտան եղաւ, ներք իրեն Բերիստոսի սիրով:

Այս թուղթին մէջ առաքեալը մեզի կ'երեւի իր խորունկ մարդկայնութեամբ: Յարգ ծանօթ էր ան մեզի իր թուղթերէն հնոցին մէջ կուտած երկաթէ մտածումներով, ուր լայն իմացականութեան մը տուրքերը, միտաբար հայեցողութիւններն ու փորձառութեան հասարակքը զիրար կը լրացնեն: Սակայն հոս այս փոքրիկ թուղթին մէջ իր ճառագայթուն սէրը եղբայր մարդուն նկատմամբ նոր լոյսով մը կը զարդարէ հեթանոսաց առաքեալը: Ահա մը զոր քրիստոնեայ եկեղեցին միշտ վեր բռնած է, զայն նկատելով խոբոր բոլոր առաքիներէն: Ճշմարտութեան համեմուտ երկու կերպեր կան, մտածելով անոր մասին եւ զգալով զայն: Ամէնէն խոր ճշմարտութիւնները սակայն զգալով է որ ի յայտ կուգան: Որքա՛ն ճշմարիտ է այն խօսքը թէ մեծ ճշմարտութիւնները սրտէն կը բխին: Սիրել կը նշանակէ յախտնութիւնը դրուել եւ լեցնել զայն: Աստուած միայն կրնայ վերջացնել ինչ որ սէրը կ'սկսի: Ահա միտական զգացումն է, որ ամէն ինչ թափանցիկ եւ քաղցր կ'ընէ: Երուսա մարմնացումն էր այդ սիրոյն, աստուածային այդ սիրով սիրեց մարդիկ եւ զոհեց ինքզինքը անոնց փրկութեան:

Եւտոյ մարդը դաւանէ է Աստուծոյ, թանկագին է ան եւ կ'արժէ ծառայել անոր եւ ի հարկին մեռնել անոր համար: Մարդը իրրեւ պատկերը Ամենակալին գերագոյն արժէք մը ունի, որուն փրկութեան պէտք է զոհուին աշխարհի բոլոր զանձերը: Գաղափարները չեն կրնար ազատագրել աշխարհը, հայեցողութիւնները չեն կրնար ֆիզիկ շարժիչ ու մեղքը: Ահա ամենահոգոյսն է, թեւ մը զոր Աստուած տուած է հոգիին որ մինչեւ իրեն բարձրանայ: Առաքեալը այս սիրով յաղթեց աշխարհին: